

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Апологія блазенади (Дванадцять тез до самих себе) // «Бу-Ба-Бу» (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак): Вибрані твори: Поезія, проза, есеїстика. – Львів: ЛА «Піраміда», 2007. – С. 23-24.
2. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. – 264 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
4. Кондратенко Н. В. Діалогічність монологічного тексту в ситуації внутрішнього мовлення (на матеріалі роману Ю. Андруховича «Московіада») // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2001. – Серія «Слов'янська філологія». – Вип. 19. – 102-108.
5. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
6. Лучинская Е. Н. Постмодернистский дискурс: семиологический и лингвокультурологический аспекты интерпретации. – Краснодар: Кубанский университет, 2002. – 197 с.
7. Михайлов Н. Н. Теория художественного текста. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 224 с.
8. Поліщук Я. Література як геокультурний проект. – К.: Академвидав, 2008. – 306 с.
9. Скоропанова И. С. Русская постмодернистская литература: новая философия, новый язык. – СПб.: Невский Простор, 2001. – 416 с.

The article is dedicated to analysis of the particularities internal speech in ukrainian postmodern text. The explored internal monologue, dialogic monologue, technician "flow of the consciousness". They are determined formally-grammatical and semantics-stylistic factors internal speech in postmodern text.

Key words: internal speech, dialogue, flow of the consciousness.

Дегтярьова І. О.

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОРІВНЯНЬ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЮДИНИ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПРОЗІ

У статті досліджено порівняльні конструкції в прозових творах письменників станіславсько-львівської школи: Ю. Андруховича, Іздрика, В. Єшкілева. Розглядаються структурні, семантичні типи порівнянь, визначено стилістичні особливості та естетичну роль порівнянь у постмодерністському художньому тексті.

Ключові слова: порівняння, порівняльна конструкція, стилістична функція, семантика, характеристика людини.

Асоціативність є характерною рисою людського мислення з його підсвідомим та свідомим прагненням пізнавати, знаходячи спільне в об'єктах навколишньої дійсності. Асоціативність мислення вербалізується синонімічними

та компаративними засобами мови, які реалізуються на ґрунті культурно-історичного досвіду певної етнонаціональної, територіальної спільноти (колективне підсвідоме, за К. Юнгом) та індивідуальних ментальних особливостей людини. Класичною і основною фігурою реалізації категорії компаративності є **порівняння**, що вже давно посіло гідне місце в будь-якій мовній системі. Порівняння є одним з найбільш яскравих та експресивних стилістичних ресурсів, що зумовлює активне функціонування порівняльних конструкцій у художніх текстах і, відповідно, зберігає наукову актуальність і дослідницький інтерес. Порівняння були об'єктом дослідження таких видатних вчених, стилістів і граматистів, як О. Потебня, І. Кучеренко, І. Білодід, М. Плющ, І. Вихованець, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, М. Пилинський та ін. Оскільки порівняння є складовою тропеїчної системи української мови, то його характеристика міститься в будь-якій науковій праці зі стилістики та культури мови, а також в синтаксичних теоріях. Компаративні конструкції в прозових і поетичних текстах є об'єктом досліджень багатьох українських мовознавців (Л. Ставицька, А. Мойсієнко, В. Забеліна, А. Довженко, Л. Голоюх, С. Рошко, Н. Шаповалова, Л. Прокопчук, З. Сікорська, К. Буркут, В. Васильченко, О. Марчук та ін.). Об'єктом характеристики, як правило, є структурно-синтаксичні, функціонально-синтаксичні типи порівнянь. Розглянуто порівняльні конструкції як окремих письменників, так і літературно-мистецьких течій, позаяк такі фігури в українській постмодерній прозі ще не були об'єктом і предметом дослідження. Вважаємо, що порівняння як мовно-мисленева за своєю природою структура втілює історико-культурний контекст, тож актуальним є лінгвостилістичне дослідження порівняльних конструкцій в текстах «класиків» українського постмодернізму, представників т.зв. «станіславсько-львівської школи» («Станіславський феномен»). Тому об'єктом нашої розвідки є мова прозових творів Ю. Андруховича, В. Єшкілева, Іздрика, предметом – компаративні одиниці. Мету дослідження ми встановили так: всебічно схарактеризувати порівняльні конструкції у постмодерністських художніх текстах, визначивши особливості їх семантики, структурні типи, стилістичну роль та естетичне значення; систематизувати порівняльні конструкції за однорідністю суб'єкта порівняння.

Порівняння – це фігура мови, що полягає у зображенні особи, предмета, явища чи дії передаються через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших [4, 469]. У мовознавчій науці теорія порівняння як граматичної структури та стилістичного засобу є достатньо розробленою, але є певна термінологічна невизначеність – терміни «порівняння», «порівняльна конструкція», «порівняльний зворот», «компаратив», «компаративна конструкція». Ці терміни відображають різні аспекти лінгвістичної природи порівняння. У цій статті вживатимемо терміни «порівняння» та «порівняльна конструкція» як синонімічні.

Порівняння, як правило, складається з трьох конструктивних елементів: **об'єкт порівняння–ознака (основа) порівняння–суб'єкт порівняння**. Кількість формальних складників порівняльної конструкції може варіюватися, Н.П. Шаповалова говорить про чотирикомпонентні утворення (суб'єкт–об'єкт–

основа–показник), І.І. Кучеренко вважав достатнім наявність двох компонентів у порівнянні (суб'єкт-об'єкт), основа порівняння – ознака зіставляваних (порівнюваних) предметів чи явищ [2, 6] – може бути формально невираженою. Всі компоненти порівняльної конструкції взаємопов'язані семантично, стилістично та в комплексі створюють нову художню образність. Саме семантична характеристика та аналіз стилістичної функції індивідуально-авторських порівнянь у художніх текстах є актуальним питанням української лінгвостилістики. Вчені зауважують, що будь-який семантичний процес породжує порівняння, зіставлення двох одиниць, тобто за своєю суттю є пізнавальним, гносеологічним [3, 7]. Л. Прокопчук виділяє п'ять категорійних сем, сполучувальні можливості яких типізують семантику категорійних значень порівняльної конструкції: особа, тварина, реалія, речовина та абстрактність [5, 15]. У цій статті, навпаки, йтиметься не про типізацію, а конкретизацію семантики, реалізацію емоційних та експресивних значень та їх відтінків у порівняльній конструкції.

Сутність порівняння полягає в його суб'єктивності та індивідуальному характері, адже, як зазначається в академічній «Стилiстиці», семантична наповненість порівняння залежить від світогляду мовця, характеру його світовідчуття [6, 143]. Мова постмодерністської прози характеризується такими загальними особливостями, що відбилися й у семантиці порівнянь: мовний парадокс (зіткнення незвичних, а то й часом протилежних значень, слів), іронія, антропоцентричність (людина та її характеристика є семантичною домінантою усіх тропів та мовних фігур) тощо. Так, 85% порівняльних конструкцій, виявлених нами в прозових творах Іздрика, Ю. Андруховича, В. Єшкілева, характеризують людину, її поведінку, риси, якості, дії. У таких мовних одиницях автор асоціативно, метафорично та влучно дає оцінку й виражає своє ставлення до персонажа чи його дій, і при цьому послуговується мінімальною кількістю мовних засобів. Найбільше порівнянь фіксуємо в прозових творах Ю. Андруховича, найпоширеніші – в творах Іздрика.

Характеристика людини, виражена порівняльною конструкцією, безумовно, є експресивним засобом створення художнього образу, словесного живописання. **За семантикою** суб'єкта порівняння та стилістичним значенням всього словесного образу, створюваного компаративною конструкцією, можна виділити такі групи порівнянь:

1) **порівняння-характеристика риси зовнішності людини**: суб'єктом порівняння є риса зовнішності людини, виражена іменником (очі, ноги, волосся і т.д.), прикметником (красивий, стрункий і т.д.) або сполученням іменника з прикметником (*ноги довгі, як...*, *руде волосся, як...*). Порівнюються окремі риси зовнішності, наприклад, очі: *її очі здавалися жовто-золотими, як спалахи липових суцвіть* (В. Єшкілев, Імператор повені); *очі тиховодно-сірі, подібні до відображень підхмарків на гладіні ставків або ж до луски коропів-перестарків* (В. Єшкілев, Імператор повені); волосся: *пasma рудого, мов лисячий хвіст, волосся* (Ю. Андрухович, Московіада); рот, губи: *Її рот нагадував квітку* (Ю. Андрухович, Перверзія); шкіра: *шкіра... найдорожча – мов мінливий перламутр – на зап'ястях* (Іздрик, Воцек); фігура, її характеристики: *стрункий,*

як Бог (Ю. Андрухович, Рекреації); довгі ноги Каштана, тверді, як підпори німецького мушкета (В. Єшкілев, Імператор повені); обличчя: Обличчя його нагадувало хижу ляльку Фініту, котру бачили на торішньому ярмарку (В. Єшкілев, Імператор повені); зовнішній вигляд взагалі: рукасті, неголені, задимлені, усі немов ілюстрації з Ломброзо (Ю. Андрухович, Рекреації); члени президії скидалися на великі гральні карти, висмикнуті з якоїсь магічної колоди пройдисвіта (Ю. Андрухович, Московіада); заріст тижневий, як в останнього бомжари (Іздрик, Подвійний Леон: istoria хвороби). Основою порівнянь цієї групи є подібність за кольором, формою, фізичними властивостями, якісними характеристиками з іншими об'єктами (істотами та неістотами). Ця група порівнянь є найчисельнішою. Деталі зовнішності людини викликають у автора незвичні асоціації, вербалізовані складними багатокомпонентними порівняльними конструкціями, що посилює стилістичну роль мовної фігури в тексті. Такі порівняння є не статичними, а динамічними: актор здавався ошалілим гербовим грифоном, що виламався з геральдичної татми разом із шматками тиньку, стрічками і написами (В. Єшкілев, Імператор повені).

2) **порівняння-характеристика вдачі**: сором'язливий, наче дівич (Ю. Андрухович, Дванадцять обручів); самовпевнений, як індійський гуру; стрімка, як холера (Ю. Андрухович, Рекреації); Стах був завше усміхнений, мов японець (Ю. Андрухович, Перверзія); дурні, мов осли (Ю. Андрухович, Перверзія). Експресивність таких компаративних одиниць досягається завдяки використанню об'єктів порівняння – назв людини за певними ознаками (вік, національність, стать, фізичний стан) і назв тварин.

3) **порівняння-характеристика людської поведінки, дій** взагалі. Граматично суб'єкт порівняння виражає дієслово чи дієслівна форма, об'єкт – іменник, поширена іменна конструкція: респондент поводив себе хтиво, як цап; сидимо, як бабаки (Ю. Андрухович, Перверзія); причетився, як холера (Ю. Андрухович, Рекреації); я поринув у сон, наїжсачений голками, як дикобраз, надико вражений, немов їжак (Іздрик, Подвійний Леон); він крутить головою, кошлатою, немов ніж кухонного комбайна, щойно вийнятий з картопляного пюре (В. Єшкілев, Пафос). Семантичною основою характеристики поведінки є оказіональна асоціативна схожість порівнюваних одиниць, коли характерна риса об'єкта переноситься на суб'єкт.

4) **порівняння-ознаки рухів людини** вжито переважно з дієсловами, що виражають різну силу, інтенсивність та якість руху: іти, ходити, рухатись, кружляти, крутитись, летіти (полетіти), гнати та ін.: ходите, як сомнамбули (Ю. Андрухович, Рекреації); рухався, немов автомат (Іздрик, Подвійний Леон); хитаєшся граматичним питальником (Ю. Андрухович, Московіада); я кружляв навколо Неї, ніби сторож, ніби крук, ніби охоронець, ніби раб, ніби власник (Ю. Андрухович, Перверзія); крутився, мов останній жевжик перед дзеркалом (Іздрик, Воццек); Білінкевич полетів як торпеда (Ю. Андрухович, Рекреації). Рух різної якісної характеристики порівнюється з такими об'єктами: торпеда, автомат, сомнамбули, жевжик, чапля, крук, чорт, монстр, водяний та інші.

5) **порівняння-характеристика мовлення**: муркаєш, як той коцур; мовчали, як на похороні; не повторюй безконечно, як зомбі; розтриндиться, як

навич (Ю. Андрухович, Рекреації); *благав, молив і канючив, як пес побитий; ревнув наш Перфецький по-єрихонськи, ніби на рідній трембіті, ніби чорного ангела під склепіння випустив* (Ю. Андрухович, Перверзія). У цій групі порівнянь емоційно насиченим і семантично вагомим є вираження суб'єкта порівняння: стилістичне значення кожного слова лексико-семантичної групи «мовлення» актуалізує семантику всієї порівняльної конструкції. Поширена в художніх творах українських постмодерністів дієслівна синоніміка виявляється в порівняннях цієї семантичної групи: муркати-благати-ревіти-триндіти та інші.

6) **порівняння-характеристики сміху** нечастотні, емоційно-експресивні конотації семантичного поля «сміх» переважно виражені дієсловами-синонімами (наприклад, сміятися, гелготати, шкіритись, хихотіти, реготати і т.д.): *іржав, як недорізаний кінь; сміх цей був схожий на захланий клет невідомого птаха* (Іздрик, Подвійний Леон); *Вузька посмішка. Щілина для мух* (Ю. Андрухович, Перверзія).

7) **порівняння-характеристика почуттів та емоційних станів** є цікавим предметом дослідження, оскільки виділяємо два типи реалізації компаративної семантики: 1) суб'єктом порівняння власне є словесно виражена емоція або почуття (*любов як злочин і злочин як любов; ми заздriamo – люто і чорно, ніби пропащі діти, - цим західним людям* (Ю. Андрухович, Перверзія); 2) семи «почуття», «емоція» є імпліцитними та втілені в узагальненій семантиці синтаксичної конструкції, як-от: *кохання, ніжність: лежать, обнявшись, як Божі діти* (Ю. Андрухович, Рекреації); *піднесений емоційний стан: Петро світився, наче апостол* (Ю. Андрухович, Московіада), *Данерутто розцвів, ніби потворне карликове дерево* (Ю. Андрухович, Перверзія); *відчуття стомленості: змучився, як лісоруб* (Ю. Андрухович, Рекреації).

У цій групі можна виокремити семантичний різновид порівнянь, якими виражено уявлення людини самої про себе, самопочуття людини: *почуваєш себе, як міністр закордонних або внутрішніх справ на брифінгу; я відчув себе чужинцем к власному єстві, неначе я тільки – плюскотіння хвиль* (Іздрик, Подвійний Леон).

8) **порівняння-ментальні характеристики** виражають мрії, думки, уявлення, спогади, сні, які вербалізовано відповідними лексемами: *уявлення про еллінсько-вогивєвську довершеність танули, як нечистоплотний сон вуграстого придурка — ось вона, найпрекрасніша, найдовершеніша, найжаданіша!* (Іздрик, Подвійний Леон).

Останні семантичні групи порівнянь не є частотними в художніх текстах, але одиничні приклади таких конструкцій все-таки варті дослідницької уваги.

Особливістю постмодерністської художньої мови є ампліфікація опису, вживання великих синтаксичних сполук, текстових масивів, серед яких чільне місце займають і **поширені порівняльні конструкції**, що становлять особливий дослідницький інтерес, адже структурно виходять за межі речення, перетворюючись на цілий текст, а семантично – створюють не просто художній образ, а художню картину. Поширеним, як правило, є об'єкт порівняння, розгортання якого поглиблює семантику суб'єкта. Об'єкт порівняння може бути ускладнений іншими стилістичними засобами, такими мовними фігурами, як

повтори, ампліфікація (*насолоджуватися цим тілом так, як насолоджується ним колонія вірусів, як насолоджується ним плетиво метастаз, що, підточуючи тіло зсередини, призводить до смерті* (Іздрик, Воццек), хіазм (*некло як рай і рай як некло* (Ю. Андрухович, Перверзія), парцеляція (*Приблуда лише похитав головою. Ніби прихилений тяжкою думою, розгріб золоті у шкатулці* (В. Єшкілев, Імператор повені), ускладнення підрядними членами речення (*її бездонних зіниць, де, мов у чорних свічадах, відбивається сферично zdeформована кімната*). Для порівнянь усіх структурних типів характерні також метафоризація і гіперболізація,

Можна розрізнити два типи поширених порівняльних конструкцій: менш поширені (мінімально поширені підрядні речення) та більш поширені (підрядні речення-текст). Так, мінімально поширеним порівнянням виражено ставлення лікарів до пацієнтів, образно й метафорично, *«як до клонованих мультиплікаційних кроликів, що їх, як відомо, остаточно притлумити здатна лише рука рисувальника»* (Іздрик, Подвійний Леон).

В українському мовознавстві відомо, а в художньому стилі досить поширено те, що порівняння може становити цілий текст, який «є, по суті, розкриттям основи порівняння, ознаки порівнюваних предметів», описаних у контексті [2, 7]. Зображення почуття дискомфорту та розгубленості за допомогою порівняння його з кулькою, яка падає і мандрує різними закутками, дозволяє непрямо, асоціативно описати глибокі внутрішні розлади та страждання людини: *«Він випав із стихії реальності, як випадає із малечих невмілих рук яка-небудь кулька від щойно отриманої в подарунок гри і, закотившись під шафу, лежить там непомічена ніким, і всі даремно шукають під канапою, і під креденсом, і за порогом, присвічуючи спочатку сірниками й запальничками, а далі й ліхтариком – великим армійським ліхтариком довоєнного зразка з тьмяним ебонітовим корпусом, – та все марно, не допомагають жодні втішання, і сльози котяться дитячим личком...»* (Іздрик, Подвійний Леон). Такі семантично й структурно ускладнені порівняльні фігури можуть містити понад сто лексем, нанизування підрядних речень. Стилистичний потенціал таких поширених порівняльних конструкцій необмежений.

Порівняння відіграють важливу стилістичну роль у художньому тексті. Теоретично стилістична функція є виразним потенціалом взаємодії мовних засобів у тексті, що забезпечує передачу разом з предметно-логічним змістом твору закладену в ньому експресивну, емоційну, оціночну, естетичну інформацію (визначення І. Арнольд) [1, 48]. Основна стилістична функція порівняльних конструкцій у постмодерністській прозі – це експресивна характеристика людини, експлікація авторського людино- й світовідчуття, вираження оцінки та ставлення до зображуваних подій і персонажів. Порівняння вживаються також як різновид мовної гри з її іронією та подеколи абсурдним зіставленням семантично непок'єднаних і віддалених суб'єктів.

Щодо **структурно-граматичної характеристики порівнянь**, то з усіх структурних типів, наявних у теорії порівняння (сполучникові, безсполучникові; сполучникові різновиди з *як, наче, неначе, ніби, мов*; порівняння з компаративним ад'єктивом *схожий, подібний*; порівняння з прислівниками *по-*

...и, по-...ому; порівняння, виражені *орудним відмінком*), найчастотнішою є класична сполучникова конструкція зі сполучниками **як і ніби**. Спостерігаємо поодинокі вживання застарілих варіантів порівняльного сполучника «як» *аки, яко*, естетична функція їх полягає в стилізації оповіді, надання відтінку урочистості.

Метафоричні антропоморфні порівняння, виражені *орудним відмінком* (т.зв. **орудний порівняльний**), наділені особливими експресивними конотаціями, оскільки безсполучниковий зв'язок компонентів порівняльної конструкції сприяє їх більшій семантичній зрощеності й образній цілісності: *слітим цуцням я тицявся в якісь глухі кути; лежати лантухом без сну* (Іздрик, Подвійний Леон...).

У досліджуваних прозових текстах зафіксовано таку оригінальну компаративну структуру, де об'єкт порівняння вводиться вкрапленням франкомовного звороту «**a la**», аналог українського «на зразок», який може бути вживаним у графічній формі мови-оригінала: *голомозий гуцул з вусами a la Shewchenko* (В. Єшкілев, Пафос). Звороти, побудовані за цією моделлю, не частотні та є характеристиками предметів одягу, деталей зовнішності.

Компаративною семантикою наділені деякі типи словосполучень, як-от **дієслівні словосполучення**, утворені за моделлю **прислівник+дієслово**, де об'єкт порівняння виражено відіменниковим прислівником. Хоча формально, структурно-граматично, такі словосполучення не є порівняннями повною мірою, та в стилістичному плані ми вважаємо їх такими, що можна легко довести застосуванням прийому стилістичного експерименту: *метеорно проскакує* (Ю. Андрухович, Перверзія) – проскакує, як метеор; *танцівниці зміїно полізли вгору* (Ю. Андрухович, Дванадцять обручів) – полізли, як змії; *здригаєшся вулканно* (Ю. Андрухович, Московіада) – здригаєшся, як вулкан. Такі сполучення є проявом мовної економії, або закону економії мовних зусиль. Так само, як і **прикладкові сполучення** з порівняльним значенням. Художня мова Ю. Андруховича, Іздрика, В. Єшкілева насичена прикладками, але далеко не всі є порівняльними за своєю семантикою. Нами не зафіксовано жодного випадку вживання антропоморфних прикладок-порівнянь, але вважаємо за потрібне тут зауважити про численні факти їх застосування для характеристики неживих об'єктів навколишньої дійсності (*земля-сховок, земля-скриня, місто-привид, слова-трупи*). Такі прикладки здатні лаконічно утворювати порівняльні образи, які втратили б силу свого висловлення, якщо були б утворені сполучниковою порівняльною конструкцією.

Як бачимо, мова сучасної літератури така ж багата на порівняння, як і класична, традиційна українська словесна творчість. Письменники постмодерністської доби гідно продовжують традиції майстерного слововживання, яке, без перебільшення, є мистецтвом словесного живописання. Порівняльні конструкції в українській постмодерністській прозі є широко вживаними стилістичними засобами для влучної характеристики людини, її зовнішніх рис, внутрішнього стану, рухів, мовлення, дій тощо. Стилістична вага та функція порівнянь полягає в експресивності та емоційній насиченості цілісних

художніх образів, створюваних засобами асоціативного зіставлення та порівняння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). – М.: Наука, 1990. – 301 с.
2. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. – К.: Вид-во Київського університету, 1959. – 108 с.
3. Марчук О. І. Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М.Коцюбинського: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Одеса, 2003. – 18 с.
4. Мацько Л.І. Порівняння // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. – С. 469-470.
5. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 2000. – 19 с.
6. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / За загальною редакцією академіка І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 588 с.

The article is dedicated to research of comparative constructions in the prose of writers Yu. Andruchovych, Izdryk, V. Yeshkilyev, who belong to «stanislavsko-l'vivska stream». Structural and semantic types of comparisons have been described. The work studies the stylistic features and esthetic function of comparisons in Ukrainian postmodern prose.

Key words: comparison, comparative construction, stylistic function, semantics, description of a man.